

AZ ÁLLAM DEZERTÁLÁSÁNAK GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI¹

ÁBEL ISTVÁN – JOHN P. BONIN
Budapest Bank – Wesleyan University, USA

A piac által termelt megbízható információ az alapja annak, hogy a piacgazdaság erős államot jelent. Az állami beavatkozás hatásosságát annak koncentráltága és funkcionális korlátozottsága biztosítja. A piacra való áttérést Kelet-Európában azonban nem az erős állam adta önbizalom, hanem az állam dezertálásának bűntudata jellemzi. Az állami funkciók leépülésének gazdasági következményeit vizsgálja ez az írás.

Manapság igen elterjedt az a vélemény, hogy a tervgazdálkodás örökségként ránk maradt költségvetési problémák – ide értve az államadósság, a társadalombiztosítás és a jóléti intézmények finanszírozásától kezdve az iparfejlesztés és kutatás finanszírozásáig sok mindent – megoldhatatlanok a jelenlegi gazdasági feltételek mellett. Felmerül tehát a következő kérdés. Vajon a gazdaság fog összeomlani ezen örökölt terhek súlya alatt, vagy az állam fogja korábban vállalt kötelezettségeit cserbenhagyni. Indulatok korbácsolta érzelmekkel keveredő gazdasági érdekek csapnak össze a múlt rendszer romlottságát és felelőtlenségét hozva fel érvként az állam feltétel nélküli visszavonulását követelve az egyik oldalon, míg a másik oldal hasonló érveléssel az állam jelenlegi képviselőinek rója fel vétkes mulasztásként az állam kivonulását a gazdaságból.²

Ha a fent említett vélekedés helytálló, akkor a piacgazdaságra való áttérés során az állam dezertálása igen súlyos válságot idézhet elő. Nem egyszerűen a költségvetési szemlélet megváltozását, hanem az állam és a társadalom viszonyának megváltozását jelenti ez. Olyan változást, ami feltételezi a társadalmi struktúra, az életmód és a kultúrához való viszony alapvető átalakulását, de az egyén szellemi és lelki „rendszerátalakulását” is. Az ilyen „gyökeres” átalakulás végeredménye könnyen lehet bémulás, apátia és meghasonlás, az alkotó lendület, a fejlődés újfajta motorjainak beindulása helyett.

A kelet-európai átalakulás történelmileg egyedülálló jelenség. A lengyelek a halászlé akváriumná való visszaváltoztatásához, az oroszok a rántotta tojásba való visszacsinálásához hasonlítják. A közigazdászok pedig modellezik. Ezt tesszük mi is ebben az írásban. A főbb makroökonomiai mérlegek hasznos támpontot adnak ahhoz, hogy az átalakulást éppen megkezdő gazdaság állapotát felmérjük, és ez alapján

¹Beérkezett: 1991. január 17.

²A tanulmány az MTA-OTKA 681. sz. Költségvetési és monetáris politika a piacgazdaságra való áttérés időszakában című kutatás keretében készült.

a gazdaságpolitikai alternatívák várható hatásait bemutassuk. Helyénvaló azonban rögtön az elején tisztáznunk megközelítésünk korlátait, nevezetesen azt, hogy a mikroökonomiai vonatkozásokat nem részletezzük. Jóllehet, valójában azon áll vagy bukik az átalakulás, hogy a privatizált és az új vállalkozások, valamint a végül mégis az államra maradó gazdasági funkciók milyen piacon és hogyan működnek majd. Ezeket a problémákat modellünkben megoldottnak tekintjük, és csupán azt vizsgáljuk, hogy a különböző gazdaságpolitikai alternatívák – konvertibilitás, liberalizálás, külföldi tőkebevonás – milyen makrogazdasági folyamatokat indukálnak az új piacgazdaságokban. Ezen belül is külön kiemelten foglalkozunk a költségvetés szerepével, valamint a költségvetésre gyakorolt hatások mérlegelésével.

Egy nyílt makromodellrel elemzünk, melyben a külkapcsolatok liberalizáltak, az árfolyam egységes és a fizetési mérleg folyó tételeit tekintve konvertibilis a valuta. Az átalakulás során a reálbér, a közvetlen külföldi beruházás alakulásának és az ököklött külső adósság terhének hatásait vizsgáljuk.

A következő részben a lakosság, a gazdálkodók, a költségvetés és a külföld nettó pozícióját, a felhalmozás-megtakarítás egyenleteit – IS görbe – a fizetési mérleg egyenlettel – BOP görbe – összevetve határozzuk meg a gazdaság foglalkoztatási szintjét, a GDP-t, az árfolyamot és a reálbért. A nominálbér külső (exogén) gazdaságpolitikai paraméter. A közvetlen külföldi beruházás és az adósságszolgálat szintje fontos szerepet játszik a fizetési mérleg alakulásában, és ezen keresztül a fenti változók meghatározásában. A modellt felhasználjuk a két alapvető gazdaságpolitikai alternatíva, az árfolyam *nominális* szintjét rögzítő sokkterápia és a *reálfolyamatok* változatlan szinten tartó alternatív gazdaságpolitika hatásainak összevetésére.

Az átalakulás modellezése³

A piacgazdaságra áttérő gazdaságban a termékpiacon túlkereslet van – a hiánygazdaságok általános jellemzőjeként –, ennek következtében a beruházás és a megtakarítás sincs egyensúlyban. A termékpiacon jelentkező túlkereslet munkaerőpiaci túlkínálattal párosul, ami azt tükrözi, hogy a reálbér adott szintjén a kemény költségvetési korlát mellett nyereségmaximaláló vállalkozások munkaerőkereslete nem elegendő a munkaerő teljes foglalkoztatásához és a kereslet kielégítéséhez.

A gazdaság *reálszféráját* a következő egyenletek írják le. A folyóáras GDP,

³ A cikk egy korábbi változatához fűzött hasznos észrevételeket Robert Rowthorn (Cambridge University) és David Begg (University of London). Ezekből sokat hasznosítottunk már az átírás során, néhány azonban további munkát igényel. Így például kifogásolták a modell statikus jellegét. Az adósságállománnyal és a közvetlen külföldi beruházással kapcsolatban egyaránt szükség lenne az intertemporális összefüggéseket is elemezni. Ez ahhoz elengedhetetlen, hogy a hitelfelvét vagy a külföldi beruházás formájában megvalósuló forrásbevonás alternatíváit egymással is összevessük. Szintén súlyos hiányossága a modellnek az, hogy az exportot exogénnek veszi, és így a költségvetési politika elemei nem hatnak a dollárban mért GDP alakulására.

amelyet Y jelöl:

$$Y = PQ, \quad (1)$$

ahol P az árszintet és Q a reálértékben mért GDP-t jelöli.

Az aggregált termelési függvényre az alábbi egyszerű alakot vesszük:

$$Q = E^\alpha, \quad (2)$$

ahol E az aggregált foglalkoztatást jelöli, α pedig olyan paraméter, melyre teljesül a $0 < \alpha < 1$ kikötés.

A *gazdálkodók* kemény költségvetési korlát melletti nyereségmaximáló foglalkoztatási döntését a következő összefüggés írja le:

$$\left(\frac{w}{P}\right) = Q_E = \alpha E^{\alpha-1} \quad (3)$$

A (2) és (3) kifejezéseket (1)-be helyettesítve adódik:

$$wE = \alpha Y. \quad (4)$$

Mivel a folyóáras GDP, vagyis Y a modellben határozódik meg, a kormányzati bérlépolitika a nominálbér, w megválasztására korlátozódik. Ezt adottnak véve, a (2) és (4) egyenletek az IS és a BOP egyenletekkel együtt elegendők a négy endogén változó, az E aggregált foglalkoztatási szint, a P árszint, a Q reál GDP és az e árfolyam meghatározásához.

A *háztartások* két forrásból jutnak jövedelemhez ebben a modellben: bérből és munkanélküli segélyből. Az E foglalkoztatási szint, valamint az L munkaerő állomány alapján a munkanélküliek száma $L - E$. Legyen a munkanélküliségi segély a bér b százaléka és adómentes. A személyi jövedelemadó lineáris és kulcsa t_w . A rendelkezésre álló jövedelmet (Y_H^D) így az alábbi képet adja meg:

$$Y_H^D = (1 - t_w)wE + bw(L - E), \quad (5)$$

ahol $0 < b < (1 - t_w) < 1$.

Vegyünk ehhez egy egyszerű *fogyasztási függvényt*:

$$C = C_0 + cY_H^D, \quad (6)$$

ahol C a fogyasztás, C_0 az autonóm fogyasztás és c a fogyasztási határhajlandóság.

A lakosság összes *meztakarítása*, $Y_H^D - C$ tehát a következő:

$$S_H = -C_0 + (1 - c)((1 - t_w)wE + bw(L - E)). \quad (7)$$

Az aggregált *profit* (Π) a folyóáras GDP (Y) és a bérköltség különbsége:

$$\Pi = Y - wE. \quad (8)$$

Az összes beruházás, I , a belföldiek által finanszírozott beruházások és a közvetlen külföldi beruházások összege. A belföldi beruházást exogénnek tekintjük – ami nem függ a modell változóinak alakulásától – és I_0 -al jelöljük. A közvetlen külföldi beruházást a folyóáras GDP lineáris függvényeként írjuk le az egyszerűség kedvéért. Az összes beruházást így a következő forma írja le:

$$I = I_0 + fY, \quad (9)$$

ahol f a közvetlen külföldi beruházás GDP-hez viszonyított aránya.

A nyereségadó mértéke t_B , így a *gazdálkodók nettó pozícióját* (S_B) a következő összefüggés írja le:

$$S_B = (1 - t_B)(Y - wE) - I_0 - fY. \quad (10)$$

A *költségvetés* bevételei a személyi jövedelemadó és a nyereségadó bevételek, míg kiadásai a G_0 autonóm kormányzati kiadások, a munkanélküli segély és az adósságszolgálat tételeiből tevődik össze. A dollárban kifejezett adósságszolgálat az exogén kamatláb, i , és a korábban felhalmozott külföldi adósság, D_3 szorzata. Az árfolyam, e segítségével ezt átszámítjuk belföldi fizetőeszközzé.

$$D = iD_3e \quad (11)$$

A *költségvetés nettó pozíciója* – többlete, ha ez pozitív – így írható:

$$S_G = t_w wE + t_B(Y - wE) - G_0 - bw(L - E) - iD_3e. \quad (12)$$

A tárgyalás egyszerűsítése érdekében a cserearány-változás hatásától eltekintünk a külső szektor leírásánál. Az átalakulással automatikusan megszűnő KGST miatt az export átirányítása más piacokra és az exportvolumen alakulása nehezen megragadható, de nagy jelentőségű változásokat okoz. A nagy bizonytalanság miatt az *exportot exogén változóként* kezeljük, ami technikailag azt jelenti, hogy a modellben konstans, X_3 . Az *import* a folyóáras GDP (Y) lineáris függvénye a modellben:

$$M = mY, \quad (13)$$

ahol M az import forintban kifejezett értéke, m az importigényesség mutatója.

A *fizetési mérleg* a kereskedelmi mérleg egyenlegéből, az adósságszolgálat tételeiből és a közvetlen külföldi beruházásokból tevődik össze a modellben:

$$X_3 - \frac{mY}{e} - iD_3 + \frac{fY}{e} = 0. \quad (14)$$

Átalakítva (14)-et, adódik:

$$e = \frac{m - f}{X_3 - iD_3} Y. \quad (15)$$

A (15) kifejezésben a nevező csakis akkor pozitív, ha teljesül:

$$1 > \frac{iD_{\S}}{X_{\S}} \quad (16)$$

Más szóval, a modellben értelmezhető *BOP egyenlet* a megoldás létezésére vonatkozóan meghatároz egy feltételt, mely szerint, feltéve, hogy az import aránya a GDP-ben nagyobb, mint a közvetlen külföldi beruházásé, akkor az adósságszolgálat nem érheti el az exportbevétel nagyságát. Ha ez nem teljesülne, akkor a modellnek nincs megoldása.

A *beruházás-megtakarítás egyenlet* (IS görbe) az összes beruházás és az összes megtakarítás egyezősége alapján határozódik meg. A megtakarításoknál a lakossági megtakarítások, a gazdálkodók és a költségvetés nettó pozíciója mellett figyelembe vesszük a külföld nettó megtakarításait is, melyekkel hozzájárul a magyarországi beruházások finanszírozásához. A külföld nettó pozícióját, S_F , a következő képlet írja le:

$$S_F = mY - e(X_{\S} - iD_{\S}). \quad (17)$$

Az *IS görbe* tehát az $S_H + S_B + S_G + S_F = 0$ összefüggés alapján adódik.

Innen átalakítások után adódik:

$$C_0 + I_0 + G_0 + eX_{\S} = Y + (m - f)Y - c((1 - t_w)wE + bw(L - E)). \quad (18)$$

A (4) összefüggés alapján (18) így írható le:

$$A_0 + eX_{\S} = Y(1 + (m - f) - \alpha c(1 - t_w - b)), \quad (19)$$

ahol $A_0 = C_0 + I_0 + G_0 + cbwL$.

A modell megoldása az IS görbe és a BOP görbe metszéspontjában, a (15) és a (19) egyenlet megoldásaként adódik. A (15) egyenletet (19)-be helyettesítve kapjuk:

$$Y^* = A_0 \left\{ \frac{1}{1 - (m - f) \frac{iD_{\S}}{X_{\S} - iD_{\S}} - \alpha c(1 - t_w - b)} \right\}. \quad (20)$$

A kapcsos zárójelben szereplő kifejezés a *GDP abszorpciók multiplikatóra*. Az egyensúlyi árfolyam meghatározásához (20)-at (15)-be helyettesítjük:

$$e^* = \frac{m - f}{X_{\S} - iD_{\S}} A_0 \left\{ \frac{1}{1 - (m - f) \frac{iD_{\S}}{X_{\S} - iD_{\S}} - \alpha c(1 - t_w - b)} \right\}. \quad (21)$$

Az egyensúlyt az 1. ábrán szemléltetjük. Átírva (19)-et az alábbi alakra:

$$Y^* = \mu A_0 + \mu X_{\S} e, \quad (22)$$

ahol

$$\mu = \frac{1}{1 + (m - f) - \alpha c(1 - t_w - b)}.$$

Feltételezzük, hogy $\mu > 0$, vagyis

$$\frac{1 + m - f}{(1 - t_w - b)c} > \alpha.$$

Az egyensúly létezésének az a feltétele, hogy az IS és a BOP egyenesek metszék egymást. Ehhez az szükséges, hogy az 1. ábrán az IS egyenes meredeksége kisebb legyen, mint a BOP meredeksége, vagyis hogy teljesüljön az alábbi összefüggés:

$$\frac{X_3 - iD_3}{m - f} > \mu X_3. \quad (23)$$

Az egyensúly létezésének e feltétele átalakítva a következő kifejezést adja:

$$1 > \frac{iD_3}{X_3} + \frac{m - f}{1 + m - f - \alpha c(1 - t_w - b)}. \quad (24)$$

Vegyük észre, hogy ez a feltétel erősebb, mint a (16) volt. A (24) feltételből látható, hogy az m , α és c paraméterek magas értékei nehezítik, míg az f , t_w és b paraméterek nagyobb értékei valószínűbbé teszik az egyensúlyi feltétel teljesülését. Minél nagyobb tehát az adósságszolgálati ráta értéke, annál jobban fenyeget annak veszélye, hogy a modellnek nincs megoldása.

A modell stabilitási jellemzőit az ábrán nyilakkal jelöltük. A modell stabilitási jellemzői megegyeznek az Ábel és Bonin [1991]-ben elemzett modellel, így ennek részletezését itt mellőzzük.

A modell *komparatív statikai* elemzéséhez szükséges levezetések megtalálhatók Ábel és Bonin [1992a]-ban, itt csupán ennek eredményeit használjuk fel a levezetés részleteit mellőzve. A paraméterek megválasztása kifejezi, hogy az átalakulás során különös fontosságot tulajdonítunk a külgazdaság ($X_3, m - f$), a külföldi adósság (D_3, i), a költségvetési politika (G_0, t_w) és a bérpolitika (w) jellemzőinek. Az 1. táblázatban összefoglalt komparatív statikus jellemzőkről látható, hogy hátmely paraméter árfolyamalakulásra és a folyóáras GDP alakulására gyakorolt hatása azonos irányba mutat, emiatt érdemes külön figyelmet szentelni a dollárban mért GDP ($\frac{Y}{\epsilon}$) alakulására gyakorolt hatásuknak, annál is inkább, mivel e tényező a (9) beruházási egyenletünkben fontos szerepet játszik. A dollárban kifejezett közvetlen külföldi beruházás ugyanis ennek alakulásától függ a modellben. Az 1. táblázat tartalmának értelmezését kezdjük az exporttal. A konvertibilis *export* növekedése a BOP egyenes meredekségét $\left(\frac{X_3 - iD_3}{m - f}\right)$ növelve a forint felértékelődésére és a folyóáras GDP csökkenésére vezet. Eközben a dollárban mért GDP növekszik, mivel a forint felértékelődése ellensúlyozza a GDP nominális csökkenését. A folyóáras GDP csökkenése mérséklően hat a fogyasztásra. Ez teszi lehetővé az export növelését csökkenő termelés mellett.

Az *importigényesség* növekedése ezzel éppen ellentétes hatást jelent. Mivel az export a modellben exogén, így az importigényesség növekedése esetén a (14) egyenlet szerint a fizetési mérleg csak úgy kerülhet egyensúlyba, ha az árfolyam növekszik,

vagyis a forint leértékelődik. Változatlan folyóáras GDP mellett ez azonban a dollárban kifejezett GDP csökkenésén keresztül a közvetlen külföldi beruházásokat is csökkentené, ami egyrészt tovább rontja a fizetési mérleget, másrészt megbontja a termékpiaç, a megtakarítások és a beruházások egyensúlyát. Az egyensúly csak úgy állhat helyre, ha a forint leértékelődésének hatását a folyóáras GDP inflációs növekedése némileg ellensúlyozza, így a dollárban mért GDP csökkenésének üteme elmarad a forint leértékelődésének ütemétől.

Az adósságszolgálat terheinek csökkenése az exportvolumen növekedésével azonos hatást fejt ki. Mivel az exportot exogénnek vettük, a gazdaságpolitikával kapcsolatos változók (G_0, t_w, w) erre gyakorolt hatásait nem tudja kezelni a modell, emiatt ezek árfolyamhatásai is elsikkadnak. Megjelenik azonban a költségvetési kiadások növekedésének a GDP inflációs növekedésén keresztüli forintleértékelődési hatása.

A reálbér fontos gazdaságpolitikai változó a stabilizáció és az átalakulás időszakában, ezért ezzel érdemes külön foglalkozni. Mint már említettük, az export exogén kezelése miatt ez a változó sem az árfolyamra, sem a dollárban kifejezett GDP-re nem hat a modellben. A folyóáras GDP-modellből levezetett nominálbér elaszticitása egynél kisebb⁴, vagyis a nominálbér egy százalékos emelkedése hatására a folyóáras GDP inflációs növekedése egy százaléknál kisebb. Ebből az is következik, hogy a P árszínvonal növekedése is kisebb százalékos arányú, mint a bérnövekedés. Tegyük fel ugyanis ennek az ellenkezőjét, hogy a w bér 1 százalékos növekedése a P árszínvonal ennél nagyobb növekedéséhez vezet. Ekkor a w/P reálbér csökkenése a foglalkoztatás növekedéséhez vezetne a (3) egyenletnek megfelelően, ami a (2) egyenlet értelmében egyben a termelés növekedését jelenti. Vagyis, ha a nominálbér növekedése az árszínvonal nagyobb ütemű növekedésével járna, améhez ráadásul a termelés bővülése társul, akkor a folyóáras GDP bérelaszticitása egynél nagyobb kellene hogy legyen, ellentétben a modellből levezetett értékkel. Az egynél kisebb elaszticitás tehát azt jelenti, hogy a nominálbér növekedése esetén a modellben a reálbér is növekszik. A bérnövekedés ily módon a reálbér emelkedésén keresztül a termelés csökkenéséhez vezet, amit az árszínvonal növekedése ellensúlyoz, vagyis a folyóáras GDP növekszik. Az 1. táblázatnak megfelelően ez a forint leértékelődésével jár, így a GDP inflációs növekedése ellenére a dollárban mért GDP nem változik, és nem változik emiatt a közvetlen külföldi beruházás mennyisége sem.

A gazdaságpolitika választási lehetőségei

A piaczgazdaságra való áttérés a jogi intézményrendszer és az üzleti infrastruktúra átalakulását éppúgy kiinduló feltételként igényli, mint ahogy a pénzügyi közvetítés, és a management szakismeret hiányában az átalakulás első lépéseinek sincs esélye a sikerre. Mindennek tehát egyszerre kellene megtörténnie, méghozzá gyorsan.

⁴A komparatív statika levezetései Ábel és Bonin (1992a) függelékében megtalálhatók.

Az átalakulás ebből adódóan csakis *sokkterápiaszerűen* képzelhető el sok szakértő szerint.⁵ Csakhogy – érvelnek megint más szakértők, intézmények –, mint amilyen a piac is, nem születnek egyik percről a másikra. A fejlődés, legyen az gyors vagy lassú, mindig folyamatos. Ilyen értelemben a fokozatosság nem választás kérdése, hanem adottság, amivel jól vagy rosszul lehet kalkulálni, de vakon félresöpörni nem lehet büntetlenül.⁶ Megint mások azt tartják, hogy az átalakulás a többségnek bizony sokkterápia lesz akkor is, ha közben mindenki a fokozatosság mellett tör lándzsát.

A helyzet tehát komplikált. Lássuk, hogy milyen útbaigazítást ad a modell a kétféle gazdaságpolitikai alternatíva, a sokkterápia és a fokozatosság értékelésére. A sokkterápia szemléltetésére a *Balcerowicz-program* által fémmjelzett lengyel stabilizációból merítünk példákat, a fokozatosságra az 1990. év során követett magyar stabilizációs politika szolgál példaként.⁷

A lengyel program 1990. január 1-jén a zloty jelentős leértékelésével és az árfolyam nominális szintjének rögzítésével indult, miközben a kormány jövedelem-szabályozással (tax based income policy) próbálta csökkenteni a reálbéreket. A lengyel valuta 40 százalékos leértékelésével a lengyel kormány a zloty alulértékeltté tette a dollárral szemben. A konvertibilis export növekedett, az import pedig csökkent, amihez az árfolyam mellett a vámok növekedése és a KGST összeomlásával járó irányváltási kényszer egyaránt hozzájárult.

Magyarország esetében hasonló mértékű leértékelésre nem került sor, de a dollár-export itt is jelentősen növekedett, jórészt a korábbi KGST-export átirányításával nyugati piacokra. A forint a dollárral szemben túlértékelt valuta volt, ami szükségesé tette a lakossági devizakorlátozások fenntartását. A külkereskedelem liberalizálása, valamint a külföldi befektetések nyereségének és tőkéjének repatriálása biztosításával azonban a vállalkozások számára a forint lényegében konvertibilissé vált.⁸

A lengyel stabilizáció az árfolyam nominális rögzítésére alapozódott, amit azzal indokoltak, hogy az infláció letörésére a nyugati árstruktúra és inflációs ráta importja által alkalmas eszköz. A magyar gazdaságpolitika a reál árfolyam tartására törekedett, kisebb lépésekben végrehajtott korrekciókkal mérsékelve a nagyobb infláció forinttúlértékelődési hatását. A magyar gazdaságpolitika a valutakosárhoz kötött rugalmas árfolyampolitikát folytatott.⁹

⁵Lásd Lipton és Sachs (1990a,b)

⁶Kornai (1990) álláspontja említhető erre példaként.

⁷A kétféle gazdaságpolitika eredményeinek összevetését részletesen elemeztük Ábel és Bonin (1992b) írásunkban, ezért itt csupán néhány jellegzetes vonatkozásra térünk ki. A lengyel gazdaságpolitikát Gomulka (1990) leírása alapján értékeljük, aki egyébként a Balcerowicz-program egyik kidolgozója volt.

⁸A forintkonvertibilitás fokozatos kialakításának útját Bokros (1991) mutatja be.

⁹A forint reál effektív árfolyama az 1987. decemberi szintet alig haladta meg, 1991. első negyedévében kevesebb, mint 10 százalékkal volt e szint felett. Ezzel szemben a lengyel valuta reál effektív árfolyama 1991. első negyedévére 73 százalékkal haladta meg a stabilizáció kezdeti szintjét, az 1990. első negyedévit, de az 1987. decemberi szinthez képest is több mint 40 százalékkal volt ekkor már túlértékelt.

A modell keretébe helyezve, 1990 elején Magyarország és Lengyelország a valutapiacot tekintve az egyensúlyi állapothoz viszonyítva ellentétes oldalon helyezkedett el. Lengyelországot a stabilizáció elején $e > e^*$ állapot (*alulértékelttség*) jellemezte, ami az országot a BOP egyenestől jobbra teszi. A termékpiacon mindkét ország esetében túlkereslet jellemezte, így Lengyelország az 1. ábrán a IV. mezőbe kerül.

A magyar helyzet ettől több szempontból is eltér. Egyrészt, a forint ha csak kis mértékben is, de *felülértékelt* volt a dollárhoz viszonyítva, így ha túlkeresletet tételezünk fel a termékpiacon, az ország az 1. ábrán a III. mezőbe kerül, méghozzá az egyensúly közvetlen közelébe, jelezve, hogy az egyensúlytalanság nem olyan mértékű, mint a lengyel esetben. A gazdaságpolitika fokozatosan közelített a konvertibilitáshoz Magyarországon is.

Modellünk viszonyítási alapként választásánál ne feledkezzünk meg arról, hogy a modellben leegyszerűsített gazdaság teljes konvertibilitást és liberalizált külkereskedelmet ír le, miközben 1990-ben még egyetlen kelet-európai ország sem érte el ezt az állapotot. Sőt, mindkét említett gazdaságban a külső megrázkódtatások, a KGST-kereskedelem összeomlása különösen megnehezítette az ebbe az irányba való jelentős előrelépést.

E megszorításokat szem előtt tartva, a lengyel stabilizációs programot a modell komparatív statikai jellemzői alapján minősítve azt mondhatjuk, hogy az az egyensúlytól még távolabb vitte a lengyel gazdaságot. A szigorú költségvetési politika, az import vámokkal történő visszafogása, valamint a tapasztalt export-expansió együtt a folyóáras GDP visszafogásához és a zloty egyensúlyi árfolyama felértékelődéséhez vezet, ami még élesebbé teszi a program alulértékelt valutája és a valóság közötti ellentmondást. Ez az ellentmondás a valóságban úgy oldódott fel, hogy az egyik elemet, nevezetesen a költségvetési megszorítást feláldozták. Így az egyensúlyi feszültség ugyan mérséklődött, de ennek megint a stabilizáció látta kárát, mert a laza költségvetés az inflációnak adott további lendületet. Az árfolyam rögzítése annál inkább hibás választásnak tűnik a modell tükrében, mert a zloty egyensúlyi árfolyamának eléréséhez szükséges felértékelődés a dollárban mért GDP növekedésén keresztül a közvetlen külföldi beruházások gyorsabb növekedését tette volna lehetővé.

Magyarország esetében a forint induláskor is túlértékelt volt. Az 1990. évi nagy költségvetési hiány és az olajárak emelkedése miatti cserearányomlás együttesen az egyensúlyi árfolyam leértékelődés irányába történő elmozdulását indokolják, ami e^* jobbra mozdulását jelenti, és egyben a ténylegesen túlértékelt árfolyam és az egyensúlyi árfolyam közötti rés növekedését okozná. E feszültség mérséklésére több út is adódott, és a valóságban bizonyos mértékig mindegyik szerepet is kapott. Egyrészt leértékeléssel némileg korrigálták a forint túlértékelttségét, másrészt a recesszió, GDP volumenének csökkenése természetes úton is a rés csökkentése irányába hatott.

Mindkét esetben az a meglepő dolog történt, hogy bár a gazdaságpolitikai filozófia alapvetően ellentétes volt, az egyik a sokkterápiára, a másik a fokozatosságra épít

tett, mégis az eltérő kiinduló helyzet hibás felmérése és az alkalmazott politika ebből adódó hibás megválasztása egyformán ugyanazzal a következménnyel járt mindkét ország esetében, nevezetesen az egyensúlytalanság fokozódását eredményezte. A két esetet vázlatosan a 2. és 3. ábrán hasonlítjuk össze. A korrekció Magyarország esetében leértékelés formájában 1991 elején megtörtént, Lengyelország esetében pedig az infláció továbbélésén keresztül automatikus korrekciót jelentett, amíg a lengyelek is át nem tértek a valutakosárhoz kapcsolt rugalmasabb árfolyampolitikára.

Az állam visszavonulása a piacról

Az állam dezertálásának csak egyik – és valószínűleg nem is a legfontosabb – frontvonala a tulajdonlásból való kiszállása. Itt is meggondolandó azonban, hogy a külföldi tőkével való stafétaváltás valóban a legjobb megoldás-e? Kétségtelenül sok érv hozható fel a külföldi működőtőkére való támaszkodás *mellett*. Ezek például a konvertibilis valutához, pótlólagos befektetésekhez, management és piaci ismeretekhez való könnyebb hozzájutás, valamint a piacra való belépés megkönnyítése. De nem minden külföldi hozza ezt, sőt számolni kell a haszonlesőkkel, akik rövid távon akarnak nagy profitot kiszivattyúzni. Az ilyen forrásbevonás nagyon drága lesz. A tulajdonból való állami kivonulás emiatt, bár fontos eleme az átalakulásnak, nem mindegy, hogy milyen stratégia szerint valósul meg. Az meg különösen fontos, hogy a választott stratégiának megfelelő átgondolt makro gazdaságpolitikai irányvonat kövessen az állam. A magyar kormány külföldi tőkével kapcsolatos álláspontját 1990-ben egy külsődlegesnek tűnő, mégis fontos szerepet játszó tényező alapján kell értékelniünk. Az előnyök és hátrányok mérlegelését csak akkor kérhetjük számon, ha valós választási lehetőség van. 1990 indulásánál azonban ilyen nemigen volt. A külföldi finanszírozásnak úgyszólván egyetlen pótlólagos forrásává lépett elő a közvetlen külföldi beruházás.

Az állami visszavonulás más területein azonban ennél is nagyobb bajok forrása a hagyományos állami feladatok előli fejvesztett menekülés. Tévedés azt gondolni, hogy a piac működése – de még kevésbé annak kiépítése – határozott állami szerepvállalás nélkül lehetséges lenne.¹⁰ A piac ugyanis erős államot feltételez. Ezzel kapcsolatban azonban az a történelmi tapasztalat, hogy nem akkor erős az állam, amikor mindenbe beleszólvá úgy tesz, mintha mindenható volna. Éppen ellenkezőleg, a gyöngeség legbiztosabb jele az, amikor még arra sem képes a hatalom, hogy azt felmérje, mire lehet befolyása és milyen hatásfokkal. A piacgazdaságban működő kormány egyébként éppen azért lehet erős, mert a piac értékelve a folyamatokat megbízható *információt* is kitermel, amire döntéseket lehet alapozni. Terv-

¹⁰ A piachoz fűződő illúziókat jól jellemzi a „Hányan kellene egy villanykörte becsavarásához?” vicc újabb fordulata: míg a szocializmusban öt emberre volt ehhez szükség – egy, aki a körtét fogta, négy pedig az asztalt forgatta alatta –, addig az átalakuló gazdaságban nulla. Mondván, hogy „majd a piac megoldja”.

gazdaságban a kormány nem annyira a legitimitás hiánya, mint inkább a megfelelő információ hiánya kárhoztatta elgyöngülésre.

Az oktatás, a kutatás, de még a levitézett iparfejlesztés vagy struktúrapolitika is alapvetően állami feladat, és az aktív irányítás megszűnése az ilyen funkciókban nem azt jelenti, hogy azt a piac átveszi, hanem azt, hogy koordináció nélkül sorsára hagyjuk az esélyeinket leginkább meghatározó területeket. Talán a mai zavar abból ered, hogy még mindig nem tudunk a *centralizáció-decentralizáció* fogalmköréből kitörni. Csupán azért, mert valami centralizáltan nem ment, attól még decentralizáltan sem biztos, hogy menni fog. A döntő kérdés ugyanis nem ez, hanem a *koordináció*. A koordináció, melyet az államnak, vagy ha az nem képes rá, akkor a társadalomnak kell valahogy megoldania. A társadalom ezt csupán atomizáltan tudja kezelni, amiből nagy bajok származhatnak. Az egymással is összeegyeztethetetlen szempontok szerint kialakuló elkülönült rendszerek ugyanis csak lokálisan működőképesek. Az állam dezertálása így vezetett el a központtól a helyi közösségek felé forduláshoz. Ennek számos előnye mellett az átalakulás során inkább a hátrányait tapasztalhatjuk ma. Az elvek és a gyakorlat összeegyeztethetlensége régen nem tapasztalt méreteket ölt. Amíg szinte mindenki a privatizációt egyértelműen előnyösnek tartja általában, ha a saját munkahelyére fordul a sor, akkor azonban már csak az ellenérvek hallhatók, a dolog meg nem halad. Az egymással is összeegyeztethetetlen rendszerek sajnos az egymás közötti koordinációban sem jeleskednek. A koordináció *hiánya* esetén azonban a centralizált vagy a decentralizált rendszerek egyaránt forráspazarlóak, hosszabb távon működésképtelenek.

IRODALOM

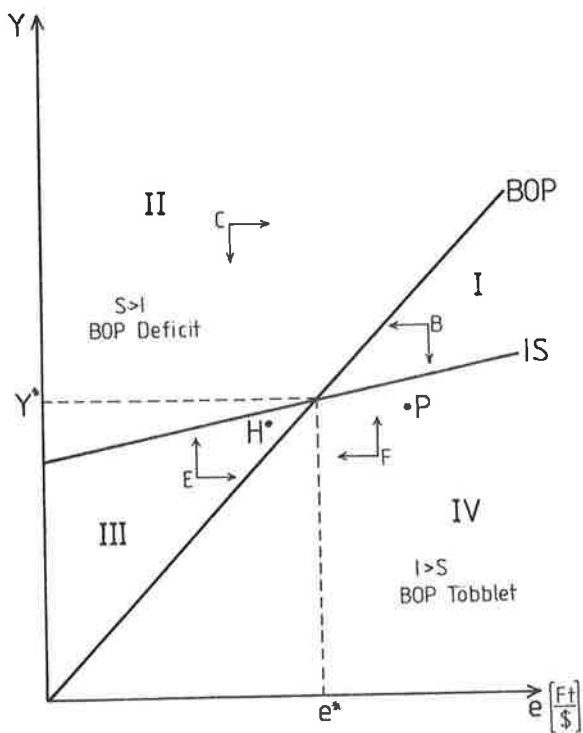
1. ÁBEL I.–BONIN, J. P. (1991): A közvetlen külföldi beruházás és az adósságszolgálat. *Közgazdasági Szemle*, 1991. 7–8. sz.
2. ÁBEL I.–BONIN, J. P. (1992a): Debt Service, Foreign Direct Investment and Transition to Market: A Simple Model, Center for Economic Policy Research Discussion Paper No. 625.
3. ÁBEL I.–BONIN, J. P. (1992b): A Comparison of the Hungarian and the Polish Transformation: The „Big Bang” versus „Slow But Steady”, Center for Economic Policy Research Discussion Paper No. 626.
4. BOKROS L. (1991): Gradual Progress Towards Currency Convertibility in Hungary, 1991. In: Williamson, J. szerk. (1991): *Currency Convertibility in Eastern Europe*, Washington D. C.: Institute for International Economics, 1991.
5. GOMULKA, S. (1990): Reform and Budgetary Policies in Poland, 1989–1990. *European Economy*, 43 (March 1990), pp. 127–138.
6. KORNAI J. (1990): *The Road to a Free Economy – Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary*. New York, London: Norton, W. W. 1990.

7. LIPTON, D.-SACHS, J. (1990a): Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1990. 1. pp. 75–147.
8. LIPTON, D.-SACHS, J. (1990b): Privatization in Eastern Europe: The Case of Poland, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1990. 1. pp. 293–341.

ECONOMIC CONSEQUENCES OF STATE DESERTION

In this paper we use the term state desertion to characterize the changing role of the state when it is abandoning its economic functions traditional in socialist economies. We focus on the macroeconomic framework for the transformation of the formerly socialist economies of Central Europe back into capitalist mixed market economies. We construct a simple model to contrast the situations in Poland and Hungary on the eve of the transformation before the new governments were elected. This model is used to evaluate the policies designed to lead the two countries along the road to the market. The magnitude of the debt service ratio fundamentally influences the chances for stability while foreign direct investment has a profound influence on real appreciation of the domestic currency.

1. ábra: GDP/Árfolyamegyensúly

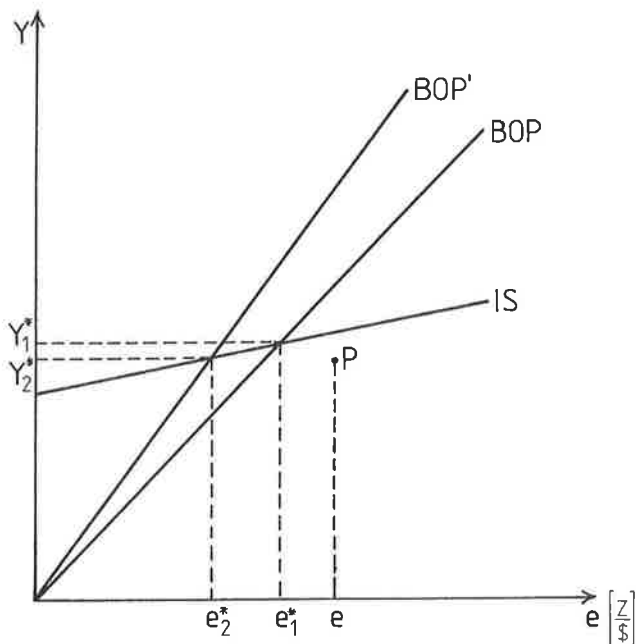


1. táblázat: Komparatív statika

	e Árfolyam (Ft/\$)	Y Folyóáras GDP	Y/e Dollár GDP
$X_{\$}$ Konvertibilis export	-	-	+
$m - f$ (Import–Külf. Ber.)/GDP	+	+	-
C_0, I_0, G_0 Autonóm kiadások	+	+	Nincs hatás
$D_{\$}$ Külföldi adósság (\$)	+	+	-
i Adósságszolgálat/Adósság	+	+	-
t_w Béradó kulcsa	-	-	Nincs hatás
w Bér	+	+	Nincs hatás

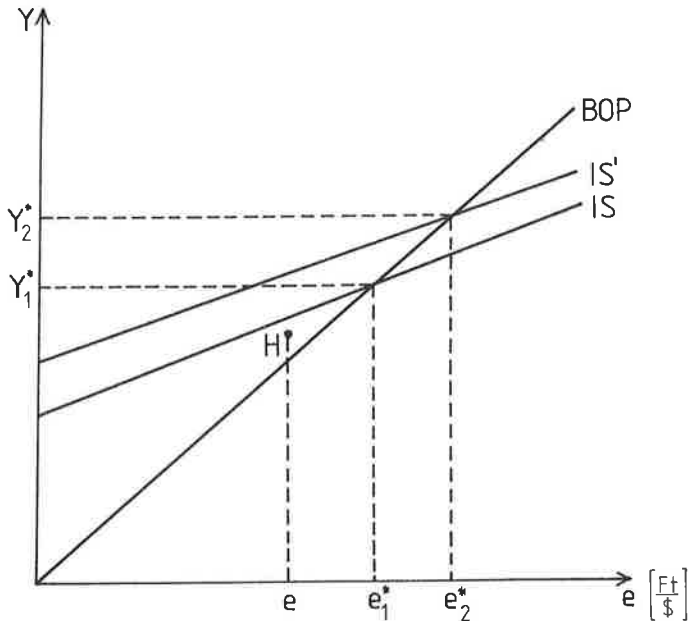
Megjegyzés: A levezetések megtalálhatók Ábel és Bonin (1992a) függelékében.

2. ábra: A lengyel stabilizációs politika egyensúlyrontó hatása



Magyarázat: A stabilizáció előtti egyensúlyi árfolyamot e_1^* jelöli. A stabilizáció keretében a leértékelés utáni tényleges árfolyam e . A zloty leértékelése és a KGST piac összeomlása által kiváltott exportnövekedés hatására a BOP egyenes meredeksége megnövekedett, amit az ábrán a BOP' egyenes jelez. Ezzel együtt az egyensúlyi árfolyam e_2^* pontba kerül, így növelve a tényleges árfolyamtól mért távolságot. Ezt korrigálja majd a költségvetési hiány növekedése miatt felfelé eltolódó IS egyenes. Természetesen további alkalmazkodási folyamatok is beindulnak, amelyek mindkét egyenes további elmozdulásaival járnak. Az ábrán csupán a domináns hatást szemléltetjük.

3. ábra: A magyar stabilizációs politika egyensúlyrontó hatása



Magyarázat: A stabilizáció előtti egyensúlyi árfolyamot e_1^* jelöli. A stabilizáció keretében az árfolyamot relatíve túlértékelve tartják (e), annak érdekében, hogy az inflációs nyomást mérsékeljék. A KGST piac összeomlása a költségvetési hiány növekedését váltja ki, amit az ábrán az IS egyenes felfelé történő eltolódása (IS') jelez. Ezzel együtt az egyensúlyi árfolyam e_2^* pontba kerül, így növekszik a tényleges árfolyamtól mért távolságot. Ezt korrigálja majd a leértékelés, ami azt jelenti, hogy az e árfolyam jobbra mozdul el. Természetesen további alkalmazkodási folyamatok is lezajlanak, melyek mindkét egyenes további elmozdulásaival járnak. Így például a külföldi beruházások növekedése a BOP egyenes meredekségét növelve csökkenti a feszültséget.